

Asutawa Kogu

4. istungjärk. **Protokoll nr. 151 (32)**

1920. a.

Asutawa Kogu koosolek 28. juulil 1920. a. kell 5 p. l. Toompea lossi Walges saalis.

Kokku on tulnud 79 Asutawa Kogu liiget.

P ä e w a k o r d :

1. Wabariigi Walitsuse walimine.
2. Eesti wabariigi põhiseadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.
3. Eesti iseseiswa sotsialistliku tööliste partei Asutawa Kogu rühma ettepanek sõjaseaduse äralõpetamise asjus.
4. Eesti iseseiswa sotsialistliku tööliste partei Asutawa Kogu rühma ettepanek kohtute poolt tehtud surmaotsuste täitmise seismapaneku asjus.
5. Eesti iseseiswa sotsialistliku tööliste partei Asutawa Kogu rühma arupärimine wabariigi piiridest väljasaadetud 26 isiku tapmise kohta.

6. Wabariigi Walitsuse ettepanek Asutawa Kogu liikmete H. Kruus'i, J. Kärner'i, A. Oinas'e ja A. Anwelt-Ostra kohtuwõimude kätte väljaandmise asjus.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretäri kohal sekretäär **H. Martna**.

Koosolek algab kell 5.30 min. p. l.

1. Teadaandmine muudatuste kohta Asutawa Kogu koosseisus. Juhataja **A. Rei**: Awan Asutawa Kogu koosoleku. Palun rahwasaadikuid paikadele asuda. Enne tänase koosoleku päewakorra juurde minemist pean teatama, et juhatause nime peale on teadaanne sisse tulnud akl. Epner'i poolt, et ta Asutawa Kogu liikme kohused maha paneb. Kutse on järgmisele kandidaadile saadetud.

2. Päewakorra täiendamine. Tänapäewakorra täienduseks on sisse tulnud järgmised ettepanekud: rahaasjanduse komisjoni poolt — Wabariigi Walitsusele ülesandeks teha 1920. a. riigi eelarwet Asutawale Kogule ette panna käesolewa aasta septembrikuuks; 2) on sisse tulnud ettepanek Asutawa Kogu liikmete Ast'i, Püüman'i ja

Neps'i poolt Wabariigi Walitsusele juhtnööri andmise kohta trükikodade sekwestri asjus, ja 3) arupärimine Eesti iseseiswa sotsialistliku tööliste partei Asutawa Kogu rühma poolt läbiotsimise kohta, mis toime pandud Hans Kruus'i korteris. Kes on selle poolt, et tähendatud päewakorra-punktid saaksid päewakorda üles wõetud? (H ä ä l e t a t a k s e.) Nähtawa enamusega on Asutawa Kogu otsustanud päewakorda üles wõtta ülemalnimetatud 3 päewakorra-punkti. Tehakse ettepanekuid nende täiendawate päewakorra-punktide järjekorra kohta? On ettepanek tehtud neid päewakorra lõppu seada.

J. Piiskar (is.): Teen ettepaneku meie poolt sisseantud arupärimine 3. päewakorra-punktiks wõtta.

Juhataja **A. Rei**: Rhs. Piiskar'i poolt on ettepanek tehtud arupärimist 3. päewakorra-punktiks panna. Teiseks on ettepanek tehtud kõik kolm päewakorra-punkti päewakorra lõppu üles wõtta. Panen esimeseks hääletamisele akl. Piiskar'i ettepaneku ja kui seda wastu ei wõeta, siis ettepaneku, et kõik täiendawad päewakorra-punktid päewakorra lõppu panna. (H ä ä l e t a t a k s e.) Akl. Piiskar'i ettepanek on nähtawa enamusega tagasi lükatud. Kes on selle poolt, et kõik 3 päewakorra-punkti päewakorra lõppu üles wõtta? (H ä ä l e t a t a k s e.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud.

K. Wirma (sd.): Teen ettepaneku teine päewakorra-punkt tänasest päewakorrast välja jätta. Lugu on see, et selles mitte ühtlane redaktsioon ei ole ja selle läbi arusaamatused wõiwad tulla. Selle päewakorra-punkti üle wõiks ehk weel läbi rääkida ja järgnewale koosolekule ette panna. Mina teen ettepaneku seda tänasest päewakorrast välja jätta ja järgmisel Asutawa Kogu koosolekul arutusele wõtta.

O. Strandman (töer.): Mina toetan akl. Wirma ettepanekut.

Juhataja **A. Rei**: Rhs. Wirma poolt on ettepanek tehtud, mida ka rhs. Strandman toetab, tänasest päewakorrast teine punkt ja nimelt redaktsiooni komisjoni ettepanek — kinnitada Eesti wabariigi põhiseadus, wälja jätta. (Häälatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Seega on otsustatud tänase päewakorra lõppu kolm uut punkti juurde lisada ja nimelt: 1) rahaasjanduse komisjoni ettepanek, 2) akl-te Ast'i, Püüman'i ja Neps'i ettepanek trükikodade sekwestri asjus, 3) arupärimine iseseiswate sotsialistide rühma poolt. Tehakse ettepanekuid selle kohta, missuguses järjekorras tähendatud punktid päewakorda wõtta?

K. Ast (sd.): Teen ettepaneku neid punkte sisseandmise järjekorras üles wõtta.

Juhataja **A. Rei**: Tähendatud päewakorra-punktid on sisse tulnud järgmises järjekorras: 1) rahaasjanduse komisjoni ettepanek, 2) rhs-te Ast'i, Püüman'i ja Neps'i ettepanek ja 3) ettepanek iseseiswate sotsialistide rühma poolt. Kes on rhs. Ast'i ettepaneku poolt, et need punktid tähendatud järjekorras päewakorda wõtta? (Häälatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Muid ettepanekuid päewakorra muutmise kohta ei ole tehtud. Esimene päewakorra-punkt on Wabariigi Walitsuse liikmete walimine.

3. Wabariigi Walitsuse walimine. Asutawa Kogu wiimasilmasel koosolekul pöörasin mina rühmade poole ettepanekuga uue walitsuse moodustamise kohta. Nende läbirääkimiste põhjal tegin ettepaneku kahele isikule järgimööda walitsuse kokkuseadmist oma peale wõtta. Kumbagil korral teatati mulle, et walitsuse kokkuseadmine ei ole korda läinud. Kolmanda ettepaneku tegi sennisele wälisminister Birk'ile, kes ettepaneku wastu wõttis ja pärast läbirääkimisi teatas, et tal on korda läinud walitsust kokku seada, missuguse nimekirja siin sekretäär ette kannab.

Sekretäär H. Martna: 1) Peaminister Aadu Birk, sennine wälisminister, rahwaerakondlane; 2) siseminister Karl Einbund, sennine riigikontrolöör, rahwaerakondlane; 3) wälisminister Karl-Robert Pusta, sennine Pariisi saadik, era-

pooletu; 4) rahaminister Tõnis Wares, sennine rahaministri abi, erapooletu; 5) põllutööminister Theodor Pool, sennine põllutööminister, tööerakondlane; 6) kohtuminister Jüri Jaakson, sennine kohtuminister, rahwaerakondlane; 7) haridusminister Nikolai Kann, Tallinna I realkooli direktor, kristlik-rahwaerakondlane; 8) sõjaminister kindral Aleksander Tõnisson, erapooletu; 9) teedeminister Aleksander Bürger, Tallinna linnanõunik, rahwaerakondlane; 10) toitlusministri kohusetäitja polkownik Gustaw Wiaerd, erapooletu; 11) kaubandus-tööstusminister Wiktor Pihlak, sennine kaubandus-tööstusministri abi, rahwaerakondlane; 12) töö-hoolekandeminister Adam Bachman, Asutawa Kogu liige, rahwaerakondlane.

Juhataja **A. Rei**: Nimekirja järele on uue walitsuse kokkusead ette kantud ja tuleb Asutawas Kogus kinnitamisele.

O. Strandman (töer.): Eesti wabariigi ajutise walitsemise korra järele kinnitab ametisse Wabariigi Walitsuse Asutaw Kogu. Läänud sügisel leiti, et nõndanimetatud ametnikkude walitsus Shweitsi eeskujul meil praegusel ajal wastuwõtmatu on ja rühmadewahelisel kokkuleppel tuldi otsusele, et meil waja on walitsuse kokkuseadmiseks wõtta aluseks parlamentarismi. See uus alus on ka õigeaks tunnustatud meie wabariigi põhiseaduses, mis küll weel maksma ei ole hakanud, kuid tulewikus meie riiklikku elu saab korraldama. Praegune walitsus on kokku seatud õieti selle teise põhimõtte järele, kus ühe inimese kätte usaldatakse walitsuse kokkuseadmine, ilma et erakondadega kokkuseade üle oleks enne läbi räägitud. Kuna meil praegusel silmapilgul wõib arwamine olla, et sellega, kui meie walitsuse ametisse paneme, sellega ka temale usaldust awaldame, ja kuna teiselt poolt uus walitsus Asutawa Kogu ees mingisuguse töökawaga, mis tema lähemas tulewikus teha tahab, esinenud ei ole, teeb tööerakond ettepaneku Wabariigi Walitsuse ametisse kinnitamist niikauaks edasi lükata, kunni walitsus oma lähema töökawaga esinenud on. Praegu walitsuse walimise juures jääb tööerakond erapooletuks.

Juhataja **A. Rei**: Rhs. Strandman'i poolt on ettepanek tehtud Wabariigi Walitsuse liikmete walimist senni edasi lükata, kunni uus walitsus deklaratsiooniga on esinenud. Et sõnasoo wijaid

selle ettepaneku kohta ei ole, siis panen ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Rhs. Strandman'i ettepanek on 28 häälega 18 vastu tagasi lükatud.

K. Ast (sd.): Austatud rahwasaadikud! Asutawa Kogu sotsiaaldemokraatliku rühma poolt on minule kohustuseks tehtud seletada, et meie rühm Wabariigi Walitsuse walimise juures erapooletuks jääb. Ise walitsusest eemal olles saab meie rühm wahekorda pidama tulewase walitsusega ja kokku puutudes tema tegewusega selle järele, kuidas ta rahwa tahtmist teostab. Meie oma poolt toetame kõige jõuga igat walitsuse sammu, mis on juhitud tõsisest demokraatlikust tundest, mis on määratud meie riigi ja rahwa heaks käekäiguks, toetame igat sammu, mis iseäranis meie töötawa rahwa huwides on astunud ja millest tulu on meie riiklikule edenemisele ja olemisele. Meie ei kipu ka mitte eestkätt mingisuguseid järeldusi sellest tegema, et uude kabinetti on ette nähtud walida kristliku rahwaerakonna liige, inimene, kellest teada on, et tema ühtluskooli vastu awalikult sõna on wõtnud ja ka usuõpetuse koolidesse jätmisest kindlasti on kõnelenud. Arwan, et iga minister oma kohal seistes mitte oma isiklikke tahtmisi ei kipu teostama, waid et walitsusel kindel töökawa on ja et igauks neist oma kohal seistes rehkendama saab rahwa ja Asutawa Kogu tahtmisega. Meie tahaksime igatahes loota, et uus walitsus oma tegewuses mitte rahwawalitsuse põhimõttest kõrwale ei kalduks ja Asutawa Kogu ja rahwa tahtmisega igal juhtumisel saab rehkendama; sellepärast ei leia meie, ise walitsusest eemal olles, mingisugust põhjust sellele walitsusele otsekui ette umbusaldust awaldada. Lõpuks wõiksin weel tähendada, et kuigi meie rühmas mitte arutamisel ei olnud härra Strandman'i poolt tehtud ettepanek, enne walitsuse deklaratsioon ära kuulata kui walimistele üle minna, leian, et niisugune ettepanek wastuwõetud põhiseadusega mitte kooskõlas ei ole, waid selle vastu on. Meie arusaamise järele wõib Asutawas Kogus deklaratsiooniga esineda ainult walitsus, aga mitte mingisugune projekteeritaw walitsus, ja seda korda ei ole meil praegu mingisugust tarwidust muutma hakata. Kui tulewane walitsus sarnaseid samme peaks astuma, mida meie maale ja riigile

hädasohtlikuks peame, wõi mis mitte Asutawa Kogu parema tahtmise ja demokraatia kõrgusel ei seisa, siis muidugi saame meie walitsuse sammude vastu wälja astuma, aga walitsuse walimise juures jääme meie erapooletuks.

J. Piiskar (is.): Meie rühm on mitmel korral pidanud rõhutama seda asjaolu, et walitsus, kuigi tema nimepidi demokraatlik on olnud ja kuigi temast sotsialistid osa on wõtnud, tegelikult järjest rohkem ja rohkem kaldunud on ikkagi kodanlise diktatuuri poole. See walitsuse worm on wiimasel ajal iseäranis terawalt awaldunud üksikutes küsimustes ja nähtustes, mille juurde meie päewakorras tagasi tuleme. Uus walitsus on esinenud ilma töökawata ja sellepärast ei ole isegi tema lubadusi praegu wõimalik arwesse wõtta ega arwustada. Wõib olla on uue walitsuse tegewus selgejoonelisem, wõib olla on siin vähem kõikuwusi, kuid seesama sihtjoon, millega endine walitsus on esinenud, esineb wist weelgi puhtamal kujul tagasiminekuiga, silmas pidades, mida eelkõneleja üksiku ministri kohta ette tõi, kes ägedusega on wõidelnud üksikute Asutawa Kogu poolt wastuwõetud seaduste vastu ja neid wastuwõtmatuks tunnistanud, nagu ühtluskooli, ja kui ta ise siis neid seadusi teostama hakkab, siis ei ole see meie arusaamise järele mitte edenemise edasiwiimine, waid täie auruga tagasipurjetamine. On nähtawasti sinnamaale jõutud, kus isegi meie wäritu Asutawa Kogu tegewusest juba küllalt arwatakse olewat, ja kus leitakse tarwilikuks täie auruga tagasi minema hakata. Neil motiivididel oleme meie sunnitud praeguse walitsuse vastu hääletama.

Juhataja A. Rei: Sõnasoowijaid enam ei ole. Teist ettepanekut ei ole tehtud. Panen uue Wabariigi Walitsuse sel kujul, kui ta kokku on seatud, hääletamisele. Kes on selle poolt, et Wabariigi Walitsust kinnitada selles kokkuseades, nagu sekretäär ette kandis, neid palun käed üles tõsta. (Hääletatakse.) Seega on 18 häälega 3 wastuseismisel uus Wabariigi Walitsus kinnitatud.

Peaminister A. Birk: Austatud rahwasaadikud. Häälte wahekord on niisugune, et praegune Wabariigi Walitsus wõib ennast walituks lugeda, sest 18 on ju rohkem kui 3. Kuid poolt antud häälte arwu silmas pidades leian loomuliku olewat ettepanekut teha koosolekule wahe-

aeg määrata, et uue walitsuse liikmed saaksid tekkinud seisukorra üle läbi rääkida. Panen ette 5-minutiline waheaeg määrata.

Juhataja A. Rei: Peaministri poolt on ettepanek tehtud 5-minutiline waheaeg määrata. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud. Kuulutan 5-minutilise waheaja.

Waheaeg algab kell 5.50 min.

Koosolek algab uuesti kell 6.30 min.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretääri kohal sekretäär **H. Martna**.

Juhataja A. Rei: Koosolek läheb päewakorras edasi. Sõna on peaministril härra Birk'il.

4. Peaministri teadaandmine Wabariigi Walitsuse tagasiastumise kohta. Peaminister **A. Birk:** Austatud rahwaesitajad! Walitsuse liikmetega kokku rääkides tulime järgmisele ühisele otsusele: kõiki neid asjaolusid, kuidas praegune

Wabariigi Walitsus moodustatud sai, silmas pidades, tuleb ühte konstateerida, et jõudude wahekorrad Asutawas Kogus on sarnased, et praegusel kokkuseadel Wabariigi Walitsus mitte töötada ei saa. Lubatagu, et ma lähemalt meelde tuletan, kuidaswiisi see Wabariigi Walitsus, mis siin mõne minuti eest walitud sai, kokku astus. Juulikuu algul tänawu aastal astusid endisest Wabariigi Walitsusest sotsiaaldemokraatide rühma esitajad wälja, mille peale Wabariigi Walitsus teada andis Asutawale Kogule, et kuna üks element sellest koalitsioonist, millest eelmine Wabariigi Walitsus koos seisis, wälja on astunud, et siis loomulikult peetakse, et ka teised walitsuse liikmed tagasi astuwad. Selle järele pidas Asutawa Kogu esimees, nagu juba täna Asutawale Kogule on teatatud, rühmade esitajatega läbirääkimisi, et uue walitsuse kokkuseadmist wõimalikuks teha. Need kokkurääkimised ei andnud tagajärgi. Tehti endisele peaministrile ettepanek uut walitsust moodustada. Härra Tõnisson ütles ära, sest kokkuseadmine pidi koalitsiooni alusel sündima, kuna aga juba näha oli, et koalitsioon häid tagajärgi ei anna ja ka edaspidi seda ei lubanud. Oma tagasiastumise põhjenduse awaldas tema pikemas kirjas Asutawa Kogu esimehe nimele. Selle jä-

rele algasid läbirääkimised uuesti kolme rühma wahel, nimelt tööerakonna, rahwaerakonna ja kristliku rahwaerakonna wahel. Kas siiski ei oleks wõimalik tööala leida, mille peal need kolm nimetatud rühma wõiksid kokku leppida. Ma pean kohuseks konstateerida, et kokkulepe tööala kohta leiti. Lahkumine tekkis siis, kui hakati otsima, kes peaks selle tööala põhjal walitsust moodustama hakkama. Läbirääkimiste jooksul toodi selleks kahelt poolt esitajaid ette, nimelt tööerakonna poolt walitsuse moodustajana sennine rahaminister Kukk ja rahwaerakonna poolt nimetati mind. Asutawa Kogu esimees tegi härra Kukk'ele ettepaneku walitsust moodustada ja pärast seda, kui härra Kukk oli ära öelnud, — põhjendades, et temal ei ole see korda läinud, mille põhjused mul kahjuks teadmata on, tehti see ettepanek minule. On loomulik juba mõelda, kui raske seisukord on walitsust kokku seada sel puhul, kui isegi naabruses seiswad rühmad nii lahku lähewad, nagu nüüd awalikuks on tulnud. Sellel kindlal arwamisel, et praegusel ajal Eesti wabariik raskeid päewi üle elab, kus meil kõik need raskused, millega meie wõidelnud kõige oma olemisaja ja millest meie teatawal ajal ikka ilusti üle oleme saanud, need raskused ikka päewakorras seisawad ja pika walitsuse moodustamise aja tõttu weel süweneda wõiwad, pidasin oma kohuseks seda ülesannet wastu wõtma; silmas pidades teisest küljest seda, et töökawa kohta oli kokku räägitud kolme erakonna, nimelt tööerakonna, rahwaerakonna ja kristliku rahwaerakonna wahel, ja selle tõttu siis loomulik on, kui tarwilikul korral mitte igalt poolt, wõib olla, tarwilikul määral tööd kaasa ei tule, siiski toetamine walitsusele osaks wõib saada, sellepärast, nagu ma tähendasin, kokkulepe tööala kohta oli tehtud. Läbirääkimiste juures selgus weel, et rahwaerakond, kui see erakond, kes walitsuse kokkuseadja, omalt poolt peaministri annab ja tööerakonna seisukohast wälja minnes, oma peale peab wõtma tähtsamad ministeeriumid, nagu wälisministeerium ja siis nõndanimetatud majandusministeeriumid, mille alla olid arwatud: rahaministeerium, kaubandus-tööstusministeerium ja teedeministeerium. Rahwaerakond on sellest põhimõttest püüdnud kinni pidada ja oli walmis neid ministeeriume andma ka erapooletute kätte. Härra Wares, sennine rahami-

nistri abi, on walitud — erapooletu, pealegi polnud meil mitte igakord selge, misugused ministeeriumid on majandusministeeriumid. Näiteks teedeministeeriumi ei wõi just mitte majandusministeeriumiks pidada. Härra Säck, kellele ettepanek tehti, wõttis esimesel päewal teedeministri koha wastu, kuid teisel päewal ütles ta sellest ära, põhjendades seda sellega, et tähendatud ministeerium ei käiwat majandusliikude ministeeriumide hulka. Pikemate läbirääkimiste järele on Wabariigi Walitsuse koosseis rühmaliselt järgmiseks kujunenud: rahwaerakondlasi — 6, tööerakondlasi — 1, kristlik-rahwaerakondlasi — 1; teised kõik on erapooletud. Pean tähendama, et minu poolt wäga mitmele tööerakonna liikmele terwerida ettepanekuid on tehtud töö- ja hoolikandeministriks hakata, kuid järjest olen ma sealt eitawad wastused saanud. Need wastused on osalt ära märgitud ajakirjanduses, kuid osa neist on ära märkimata. Täname tööerakonna seletus, et Wabariigi Walitsus peab kohe deklaratsiooniga esinema, mille järele erakond wõib öelda, kas tema on uue walitsuse poolt wõi mitte, näitab ühte, et praegune Wabariigi Walitsuse koosseis ei ole wististi mitte selle erakonna arwates niisugune, mis wõiks selle töökawa alusele asuda, mis kolme rühma kokkurääkimisel kokku seatud. Igatahes ei arwa Wabariigi Walitsus pärast niisugust awansina awaldatud umbusaldust mitte wõimaliku olewat töötada. Wabariigi Walitsuse liikmetega kokku rääkides on minul au austatud rahwasaadikutele teada anda, et täna siin walitud Wabariigi Walitsuse koosseis on ühisele arwamisele tulnud, et temale wõimatuks on tehtud töötamine. Ehk küll walitsus wormilise häälteenamuse on saanud, siiski peab tunnistama, seda enamust ligemalt analüseerides, et uuel walitsusel mitte Asutawas Kogus enamust ei ole. Ühes sellega teatame Asutawale Kogule, et mitmedki uuest kabinetist kokkuseadest ei ole weel tööd üle wõtnud, mispärast meile loomulik näib olewat, et uued ministrid mitte tööjuurde ei asuks, waid et tööd jätkaksid edasi endised ministrid. Niiwiisi jätame meie tööjuurde need isikud, kes seda tööd sennini on teinud. Täname Asutawat Kogu selle usalduse eest, mis meile on osaks saanud ja mis meid meie kõrgetest kohustest wabastab. Kuigi meie tunnistame, et meil mitte kerge ei olnud walitsusesse minna ja kerge ei olnud ka

ära minna, kuid silmas pidades tekkinud olukorda on wõimatuks saanud walitseda.

J. Seljamaa (töer.): Uue Wabariigi Walitsuse peaminister on iseäraliku seisukohaga esinenud, mis igatahes mitte meie ajutise walitsemise korruga kooskõlas ei ole, ja sellepärast arwan ma, et Asutaw Kogu awansina seda seletust wastu wõtta ei wõi. Teen ettepaneku selle awaldatud seisukoha arutamiseks 15-minutiline waheaeg määrata. (Naer.)

Juhataja **A. Rei**: Rhs. Seljamaa poolt on ettepanek tehtud waheaeg määrata 15 minutit. (Hääletatakse.) Nähtawana murega on otsustatud waheaega pidada.

Waheaeg algab kell 6.50 min.

Koosolek algab uuesti kelli 7.50 min.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretääri kohal sekretäär **H. Martna**.

Juhataja **A. Rei**: Koosolek kestab edasi.

5. Läbirääkimised peaministri teada- ande kohta.

O. Strandman
(töer.): Kõigepealt
tahtsin puudutada
paari sõnaga neid

küsimusi, mida meie härra peaminister praegu ette kandis. Tema seletas, nagu oleks kindel kokkulepe olemas olnud, et walitsuse moodustab rahwaerakond, tööerakond ja kristlik rahwaerakond. Selle kokkuleppe põhjal oleks selge olnud, kas praegust walitsust toetada wõi mitte. Seletusel, mis tööerakonna toetamise küsimust puudutas, ei ole põhja all. Ma wõin seletada, et kokkulepe on olemas, mis nimelt läinud sügisel sündis sotsiaaldemokraatide, rahwaerakonna ja tööerakonna wahel. Sellest kokkuleppest on rahwaerakond walmistanud ühe lehekülje kus üksikud mõtted on üles seatud. Seal on öeldud, et walitsus peab olema üldine jõudude konsolidatsioon, walitsuse jõud olgu kestew; riigiwõim sündigu reaalpoliitika alusel, walitsus olgu tarwilikus kooskõlas liitriikidega, iseseiswuse saawutamiseks on tarwis kindel kord siseriigis, kaubanduse ja tööstuse alal wõib riik wahlele astuda ainult siis, kui seda nõuab elukallidus, rahakursi peab tõstma. Peale selle tegi kristlik rahwaerakond ettepaneku, et algkoolideseadus mitte maksma ei hakkaks, kuid tööerakond ei suuda omale ette kujutada niisugust seisukorda, kus Asutawa Kogu poolt wastuwõetud seadus maksuwusetaks tunnistata-

takse wõi vähemalt seisma panna soowitakse. Siis lepitakse sellega, et ajuti lubatakse kooli ruumides erawiisil usuõpetust õpetada, kuid mitte riigi ega omawalituse kulul. Praegu ei ole aga mitte kokkulepe kõne all ega tähtis, waid walitsuse deklaratsioon, kus walitsus oma töökawa kokku seab. (J. Järwe, rhw.: Deklaratsioon on ka sõnad.) Wähemalt tahame meie näha, missugused mõtted on meie tulewase walitsusel, kuidas mõtleb meie tulewane rahaminister talitada rahasüsteemiga, mis üldist rahulolematust on äratanud, ja mis mõtleb rahaminister tulewikus sellel alal ära teha. Siis oleks meil wäga tähtis teada, missugused on meie waated tulewikus kaubanduse ja tööstuse alal, selle kohta ei ole selles kokkuleppes ega läbirääkimistel mingit kawa olnud. Ma pean ütleva, et mitte ainult tööerakond, waid ka härra Pool, tulewane walitud põllutööminister, ses asjas mingisugusele selgusele ei ole tulnud, sest läinud nädalal tehti temale ettepanek, et ta peaks põllutööministriks jääma ja pärast pole temal peaministriga läbirääkimisi mitte olnud selle üle, missugune walitsuse programm on, kas teda üldse on wõi ei, pole siia maani mitte teada. Mis puutub walitsuse moodustamisesse, siis pean ütleva, et siin oli üks iseäraldus — ma tahtsin paar faktilist märkust teha. — Kui härra Kukk walitsust kokku seada tahtis ja ministriteks rahwaerakondlasi kutsus, siis ütlesid needsamad rahwaerakondlased, et nemad wäsinud on ja töötada ei taha, kuna nad nüüd härra Birk'i ministeeriumi läksid. Kõige selle peale waatamata otsustas tööerakond siiski, et riiklikus seisukorras walitsusse tuleb astuda, ja meie ei ole mitte takistusi teinud härra Pool'ile ega ka teistele, ja lubasime oma jõude anda ka siis, kui rahwaerakonnast peaminister saab. Peale härra Pool'i jaatawa wastuse on meile weel ühte ministri kohta pakutud, töö- ja hoolekandeministri oma. Mu härrad, teie teate wäga hästi, et Eestis töö-hoolekandeministrit raske, kõige raskem leida on. Ma tuletan meelde, et ajutise walitsuse, härra Päts'i ajal see koht wakant seisis, sellepärast et keegi teda wastu wõtta ei tahtnud. Niisama oli ka teise walitsuse ajal, peab teiele maad andma, kui tööerakond kabineti kokku seadis, millega ka wanematekogus esines, siis puudus meil üks minister ja see oli töö-hoolekandeminister. Lõppude-lõpuks et

walitsust kokku seada, olin mina erakonna otsusel sunnitud seda kohta wastu wõtma. Kui nüüd rahwaerakond leidis, et meie erakonnast peab just töö-hoolekandeminister leiduma, kuna seda oma erakond ei suutnud anda — minu poole pole pööratud, kuna ma olin ainukene kandidaat selle koha peale — siis on niisugune nõudmine, wõib olla ehk ülekohtune. Ei haridusministri kohta, ei sõjaministri kohta pole meile pakutud. (Wahelhüüe: Aga teedeministri kohta?) Teedeministeeriumi kohta seletasin mina selge sõnaga, kui wanematekogus koos oli, seda ei saa salata, et meie tähtsamaid majanduslikke ministeeriumisid oma kätte ei wõta, kui härra Järwe ei ole seda mitte härra Birk'ile edasi andnud, siis on see rahwaerakonna süü. (Wahelhüüe: Aga kaubandusministri kohta?) Ma seletasin seda wanematekogus, seda wõib ju selgeks teha, ja siin ei ole ju mingisugust kahtlust, et meie ei wõta wastu wäliskaubandus-, raha-, teede- ja töö-hoolekandeministri kohti, et seda ei teata, see ei ole tööerakonna süü, ja töö-hoolekandeministri kohale ei olnud meil endilgi kandidaati, kust meie siis teile weel anname. (Wahelhüüe: Teie ei wõtnud wastu.) Härra Birk ei ole minu poole mitte pööranud, wõib olla, oleks ta jaatawa wastuse saanud, et kriisist mööda pääseda. Mis nüüd walitsuse tagasiastumisesse puutub, siis pean ütleva, et ma härra peaministri kõnega mitte nõus ei saa olla. Eesti Asutawa Kogu kodukorra § 56. ütleb, et otsused Asutawas Kogus tehakse liht häälteenamusega, ja on hääletamisel üks ettepanek, siis loetakse hääled poolt ja wastu ja tunnistatakse ettepanek wastuwõetuks, kui ta saab hääli rohkem poolt, kui wastu, erapooletud arwamata. Nii ei ole ka praegu mingisugust kahtlust, et praegune Wabariigi Walitsus härra Birk'iga eesotsas täiesti seaduslikult walitseb ja tema peab oma ametikohuseid seaduslikult täitma. Muidugi ei saa aga Eesti Asutawa Kogu sundida kedagi, et ta peaks walitsuse eesotsas olema, see on ju loomulik, sest keegi ei pea wastu tahtmist seda rasket koormat oma peale wõtma, mida tema küll pool wõi weerand tundi tagasi walmis oli oma peale wõtma, kuid sellest seisukohast peaks kindlad järeldused tegema. Riik ei ole mõni eraselts, mõni põllumeeste wõi mõni muu selts, kus tagasi astutakse, kui walimise wiis ei

meeldi, — kes on kord enmast riikliku töö ette rakendanud, see peab ka riiklike worme täitma, ja meie arwates oli siin ainuke wõimalus, millest meie kinni peame, ja see on see, et peaminister, nagu siijamaani peaministrid on teinud, kirjalkult Asutawa Kogu juhatus poole oleks pidanud pöörama ja teada andma, et tema ja ta kolleegid ei soowi walitsuse koosseisus olla, et wabariiki walitseda ja juhatada. Ja oleks niisugune teadaandmine sündinud, siis oleks Asutawa Kogu juhatus asjale seadusliku käigu arwatawasti andnud, ja Asutaw Kogu oleks uusi teid otsinud, et uut Wabariigi Walitsust saada. Pean ütleva, et niisugusel ajal ei ole mitte ainult wormiline tähtsus, sest riiki ei saa walitseda ega seadusest korwale puigelda tuju järele. et täna teeme nii ja homme teisiti. Senni on kõik ettepanekud walitsuse kujundamise üle kirjalkult sisse antud ja härra Birk on ka selle eeskuju järele teinud — vähemalt mulle tõendati, et ta on Wabariigi Walitsuse koosseisu Asutawale Kogule walimiseks ette pannud, ja ma arwan, et ka see teadaanne, et walitsus tagasi astub, peab kirjalkult sisse antama ja teatawat kindlat teed käima. Ma arwan, et praegu ei ole mingit õigust ega wõimalust teist teed käia, kui seda teed, mis meile praktika on näidanud, ja mis ka ainukene õige on. Walitakse ju meie ajutise walitsemise seaduse järele Wabariigi Walitsus ühe aasta peale, ka praegu, enne kui põhiseadus ei ole maksma pandud, nii et siin ka walimise aeg päris kindel on. Meie ei tea, missuguse seisukoha Asutaw Kogu selle teadaande põhjal wõtab, meie seisukohalt on aga kindel, et praegune uuesti walitud walitsus wõib tagasi astuda, kuid peab asjad üle wõtma, peab wastutuse oma peale wõtma, et wabariik mingit kahju ei kannu, ja kui ta seda siis mitte ei täida, ja kui Asutaw Kogu seda ka mitte ei tee, siis tuleks see juba, ütlen ma, Riigikohtu lahendada jätta walitsust wastutusele wõtta kohuste täitmata jätmise eest.

Peaminister A. Birk: Senni oli Eestis sunnitööseadus maksew metsatöö alal, nüüd hakkab ta aga maksma wabariigi walitsemise alal, niisuguse järelduseni peame meie tulema härra Strandman'i kõne põhjal.

Kui lähemalt puudutada neid faktilisi asjaolusid, mis siin on ette toodud, siis tuleb neid ikka jälle parandada ja paran-

dada. Nii kaua, kui meie selge ja õiglase pildi saame, kuidaswiisi need rääkimised on kestnud. Ma arwan, et siin on teisi isikuid ka, kes läbirääkimistest osa on wõtnud ja kes tõendada woiwad, et kokkulepe tööala kohta oli olemas. Et aga juba enne kokku rääkida selle üle, missugune töökawa uuel walitsusel saab olema, sellest ei ole sõnagi räägitud ega ka nõutud teiste erakondade poolt, waid öeldi, et tarwis minna isikute juurde üle, kes Wabariigi Walitsuse peawad kokku seadma. Nähtawasti ei peetud sel korral töökawa tähtsaks, waid öeldi, et tööala jääb endine ja sel põhjal tuleb töötada. Kui uus nõue wälja tuuakse, et tarwis oleks kindel töökawa ära öelda, peale nende suurte sõnade, nagu siin walitsuse deklaratsiooni nimetatakse, siis tuleb tähendada, et nende suurte sõnadega on senni wabariiki walitsetud. Endine Wabariigi Walitsus moodustati niisamuti ja kinnitati 18. nowembril ja alles pärast esines tema töökawa ja deklaratsiooniga. Kui tööerakond tahab uue seisukoha wõtta, siis on see tema waba woli, kuid faktidega ja meie praktikaga ei käi see mitte kokku. Ja kuna meil põhiseadus ei ole weel maksma hakanud, siis tuleb meil ajutise põhiseaduse ja tema praktilise järele käia ja see on niisugune, mille järele meie senni teinud oleme. Siin jäi selgusetaks eelmises kõnes, kas oli kokkulepe wõi ei uue tööala kohta. Kuid juba eelmises ettekandes on näha, et tööala sai lähemalt ära tähendatud juba selle läbi, et kristliku rahwaerakonna liikmed tõid uusi punktsid sisse ja need wõeti vastu, tähendab oli uus tööala loodud nende uute punktide juurdewotmise läbi. Mis puutub nüüd sellesse, et isegi Wabariigi Walitsuse liige härra Pool ei ole teadnud, et wana tööala jääb, siis wõib olla, ei ole tööerakonna juhataja temale sellest teatanud, et neil tööerakonna toas kokkulepe oli. Mis-nüüd puutub sellesse, et enne olla rahwaerakonna liikmed ära öelnud walitsemisest osawõtmisest sellepärast, et nad wäsinud olla, siis oli põhjendus igatahes see, et just selle rühma poolt oli nende liikmete vastu ja üldse eelmise kabineti vastu kõige terawamaid wäljaastumisi, et tõesti huwitaw oleks olnud, kuidas nad selles kabineti edasi oleksid töötanud ja selle erakonna juhatus all, kes neid awalikult maha tõmbab. Ei saa ka tähendamata jätta, et ainult üht ministri kohta olla tööerakonnale pakutud. Mina pakkusin kau-

bandusministri kohta härra Kukk'ele, see oli isegi „Waba Maas“ protokolleeritud, siis pakkusin töö-hoolekandeministri kohta mitmele tööerakonna liikmele mitte sellepärast, et ma mujalt isikuid selleks ei oleks saanud, sest nagu näete on meil inimene, kes meie arwates seda ametit täita wõib, waid et üks tööerakonna juhatus liikmeist mulle ütles, et nemad on walmis meile mehi andma isegi töö-hoolekandeministri koha peale ja nimetas kahte kandidaati, kellele minu poolt ettepanekud on tehtud ja kes eitawalt on wastanud. (W a h e l h ü ü e: K a s h ä r r a S t r a n d m a n'i?) Ei, härra Strandman'i ei olnud seal hulgas. Mis puutub nüüd sellesse, et riiklikke worme ja seadusi tuleb täita, siis selle wormi ja seaduse täitmise juures lubatagu ka nüüd peatada; on kindel kord ja seadus ka Eesti riigis olemas, niipalju kui selles Wene riigi seadusest meil kinni peetakse, ei anna eelmine ametnik oma ametasju ja asjaajamist mitte enne ära, kui teine ei tule ja seda mitte üle ei wõta. Kui uus walitsus nüüd kohe teada on andnud, et tema ilma parlamendi tarwiliku usalduseta mitte ei saa walitsemise juurde asuda, mil wiisil nõutakse siis, et lähewad inimesed sinna asju üle wõtma. On selge, et see asjasse segadust toob, kui teatakse, et walitsuse kriis lõppenud ei ole, waid edasi kestab, ja uued inimesed nüüd lähewad asju üle wõtma. See on isenesest arusaadaw, et asju peab edasi ajama see, kes senni seda on teinud kriisi lahendamiseni. Siis lõpetas eelkõneleja ilusa lausega Riigikohtust, see lause wõib tagasi minna sinna, kus seaduserikkumist tahetakse ette panna ja seaduserikkumist loen ma selleks, kui tahetakse sundi maksma panna, et Wabariigi Walitsuse liikmed, keda on walitud ja kes on teada andnud, et nemad niisuguse olukorra juures mitte wõimaliku ei leia olewat seda wastu wõtta, et neid tahetakse Riigikohtu kätte anda. Seda küsimust ei saa enne üles wõtta, kui wälja antakse sama seadus walitsuse liikmete kohta, mis sunniwiisil metsatöole wõtmise kohta maksew on, ja siis läheme Riigikohtu alla. Ma pean siiski weel tähendama ühe sisemise wastolu peale, mis seisab selles, et tööerakond awaldas oma usaldust uuele walitsusele, kuna ta nüüd oma hääli ei anna poolt ega wastu, waid jääb erapooletuks. Nüüd, kus walitsus usalduse puuduse tõttu tagasi astub, tahetakse neid wägisi selleks sundida, kas

on see nüüd usalduse awaldamine, wõi tahetakse sellega tagantjärele parandada seda, et mitte ei ole poolt hääletatud. Mina aga arwan, et seda tagantjärele parandada ei saa, mis tehtud on, nüüd kirjatähe taha pugeda ja öelda, et meie oleksime pidanud kirjalikult sisse andma, on poseerimine. Wiiminutilise waheaja tõttu ei oleks meie jõudnud oma seisukohta kirjalikult üles anda, ja et Asutawa Kogu tööd pikaajalise waheajaga mitte takistada, arwan, et siin mitte kirjatähest kinni ei tule pidada, waid kui Asutaw Kogu seda suusõnaliselt teada on saanud, siis arwan ma, et seda ka uskuma peab. On see siis enam usalduswääriline, kui meie mõne rea paberile tindiga oleksime kirjutanud, peale selle oma nimesid alla pannes? Sisuliselt ei paranda ju see minu arwates asja mitte. Meie ei ole mitte selleks wälja tulnud, et wormelid täita, waid et riigi walitsemise tööd sellel alal juhtida, kuidas parem on. See paremus on ära näidatud minu arwates selle mõtteawalduse läbi, mis mina Wabariigi Walitsuse uuestiwalitud liikmete nimel tegin. On tekkinud imelik seisukord, wõib olla esimene wõi ka wiimane parlamentide ajaloos, seda ei tea ma, selle kohta wõiksid ehk mõned ajaloolased ligemat seletust anda, — kuid selge on üks asjaolu, et sennise walitsuse liikmed senni asju edasi ajama peawad, kunni uued weel seda üle wõtnud ei ole. Mis puutub wastutusesse, siis langeb see nende peale, kes uut walitsust tahawad sundida asjaajamist üle wõtma, enne kui sellele walitsusele usaldust ei ole awaldatud, enam weel, kui temale umbusaldust awaldatakse. Ma lõpetan toonitades, et meie sarnast seadust ei leia ei Eesti wabariigi uuesti maksmapandud seadustest, ei ka endistest, mis meil maksawad, sellepärast näib minule see wastolu, mis eelkõneleja seisukohalt awalikuks tuli, tema enese wastu pöörduwat.

O. Strandman (töer.): Kõigepealt lubage, austatud rahwaesitajad, paar sõna siin toonitatud seadusliku korra kohta. Härra Tõnisson on ometi neli nädalat asju ajanud, kuna erakonnad temale seletanud on, et temal nende usaldust ei ole. (Ärewad wahelhüüded paremalt poolt: Millal? Kus?) See puuraimise seadus, mida härra Birk siin toonitas, et selle järele ka walitsust tahetakse ametisse seada, ei olegi nii wäga kohatu. Kui meie sellele seisukohale asuksime, et riigi minister wõib igal juh-

tumisel oma heaksarvamise järele riigivalitsemise juurest ära joosta, ja et Eesti wabariik seda lubama peaks, siis peab Eesti rahwas kahjuks tunnistama, et ta enesemääramises ja omawalitsemises mitte küllalt küps ei ole, et tal riigi loomiseks oskus ja wõime puudub. Kui nüüd seda siin järele kaaluda, kumbal rohkem usaldust on, kas härra Birk'il wõi härra Tõnisson'il, siis peaks küll igatühele selge olema, et härra Birk'ile weel keegi umbusaldust awaldanud ei ole, kuna aga härra Tõnisson'ile... (Paremalt poolmüra. Wahelhüüded: Kuskohal on umbusaldust awaldatud? „Waba Maas!“ See on ju ainult ajakirjandus!) Ükskõik kuidas nüüd sellega on, wormiliselt on uus walitsus walitud ja ta tõrgub asju ülewõtmast. Härra Tõnisson'il on igatahes palju rohkem põhjust öelda, et tema tegewusega rahul ei olda, kui härra Birk'il. Ma arwan, kui keegi erapooletult seda asja tahaks otsustada, siis peab ta tingimata sellele seisukohale asuma, et härra Birk peab esinema deklaratsiooniga, mida tema ise miskiks ei pea, mina aga wäga tähtsaks pean. Tingimata on waja teada, mida kawatseb uus walitsus kaubanduse alal ja raha alal teha, praegu meil selle kohta mingisuguseid kindlaid kawatsusi ei ole. Ainult siis, kui meie teada saame walitsuse programmi, wõime meie ka öelda, kas meie teda usaldame wõi mitte. Uuele walitsusele pole keegi umbusaldust awaldanud ja ta tõrgub asju üle wõtmast, kuna wana walitsus, kellele umbusaldust awaldati, (Protestihüüded paremalt poolt.) ometi asju on sunnitud edasi ajama. (J. Ploompuu, rhw.: Kõrtsis wist umbusaldust awaldatud!) Mina ei tunne nii wäga hästi kõrtsi, kui härra Ploompuu nähtawasti.

Juhataja **A. Rei**: Rhs. Ploompuu ja kõneleja, teen teile sündmata sõnade pärast märkuse.

O. Strandman (töer.): Kui Prantsuse parlamendis walitsusele umbusaldust awaldatakse, siis ei tule kellelegi meelde walitsuse asju kohe nurka wisata, kübarat pähe ja keppi kätte wõttes ära minna. Tema peab asju niikaua edasi ajama, kunni uus walitsus üle wõtab terve asjaajamise. (J. Reinthal, rhw.: Wana on ju ametis weel, temale pole umbusaldust awaldatud.) Rhs. Reinthal'iga mina pikki

waidlusi selle üle pidama ei hakka, samuti ka mitte härra Ploompuu'ga.

Peaminister A. Birk: Eelkõneleja poolt ettetoodud argumentide juures ei hakka ma pikemalt peatama, tahtsin ainult mõne tähenduse teha Prantsuse parlamendi kohta, mida eelkõneleja siin muuseas ette tõi. Meil on praegu lugu hoopis teistsugune. Meil ei saa uus walitsus asju mitte kõrwale wisata, sest et ta neid üldse weel üle wõtnud ei ole. Uus walitsus on siin sunnitatud praegu ja siin on ka tema praegu enese läbirääkimiste põhjal lahti öelnud, ilma mingisuguseid asju üle wõtmata. Lahti on ta ennast öelnud just kohusetunde pärast riigi wastu, ärajooksmisest, nagu siin seda toonitati, ei wõi juttu olla. Mittemõeldaw on walitsus, kes 120 häälest ainult 18 häälega walitud on. See ei ole mitte walitsuse kriisi lahendamise, waid asja keerulisemaks ajamine. Mina arwan, et wana walitsus asju senni edasi ajama peab, kunni uus enamusega warustatud walitsus need temalt üle wõtab.

K. Ast (sd.): Austatud Asutawa Kogu liikmed! Meie oleme siin pidanud kuulama õige iseäralikku kahewõitlust kahe Asutawa Kogu liikme wahel, kellest üks on endine peaminister ja teine praegune peaminister. Wõib olla mõnele paistab see kahewõitlus õige huwitawana, kuid mina kuulasin seda teatawa õudsuse tunde ja külmajudinatega seljal. Suurte sõnawalingutega sellel kahewõitlusel ei ole jõutud mitte asja lahendada, ega lõpetada kriisi, mis iseenesest juba pikale on weninud, waid seda on weelgi süwendatud. Püüti toendada, et Wabariigi Walitsuse tagasiastumine sündis sellepärast, et umbes kuu aja eest sotsiaaldemokraatlik rühm kutsus oma esitajad walitsusest ära, et sotsialistlikkude erakondade asi ei ole kodanlisest walitsemisest osawõtmine. (Wahelhüüded paremalt poolt.) Siin hüütakse mingisugusest enamusest, kuid ma konstateerin fakti, et sotsiaaldemokraate ei ole mitte rohkem olemas, kui $\frac{1}{3}$ hääli. (Hüüe: Aga tööerakond!) Mis puutub tööerakonda, siis ei ole see mitte minu ülesanne selletada, kas ta sotsialistlik on wõi mitte. kuid kui see teid nii wäga huwitab, siis wõite ju nende eneste käest järele pärida ja teie saaksite huwitawaid näiteid tööerakonna sotsialistlikkusest kuulda. Igatahes meie ei ole kuskil kuulnud, et tööerakonda sotsialistlikuks nimetatakse.

wõi et ta sarnane tahaks olla. Sotsialistlikud erakonnad on alati klassiwõitluse erakonnad, ja kui teie ei tea, mis klassiwõitlus on, siis ma soovitaksin teid käsi-raamatu juurde asuda, suuremat tööd teie läbi lugeda ei wiitsi, kuid sel teel saaksite teada, mis tähendab klassiwõitlus.

Mis tähendab sotsiaaldemokraatide tagasiastumise puhul walitsuse kriis? See tähendab seda, et Asutaw Kogu ei ole mingisugust umbusaldust awaldanud walitsusele, kes sellepärast oma wolitused maha pani, ei ole loomulikult awaldatud mingisugust umbusaldust walitsusele, kes täna walitud sai. Ma ei tea kuidas wormilikult selle asja peale peab waatama, wõib olla on walitud walitsus oma wolitused maha pannud, kuid igatahes ei saa mitte baseerida nende seletuste peale, nagu oleks endisele walitsusele, see on sellele walitsusele, mille eesotsas seisib Jaan Tõnisson, mingisugust umbusaldust awaldatud, ja et sellepärast siis praegune walitsus rohkem õigustatud on walitsema. Mina arwan, et sarnase asjaga ikkagi walitseda ei saa. Umbusaldust ei awaldata, ei saa awaldada mitte ainult Wana-Posti tänawal, kus asub „Waba Maa“ toimetus, kus meie teades ainult Jaan Tõnissoni walitsuse vastu umbusaldust awaldatud on. Mujalt seda tehtud ei ole ja see intriigidepesa meid sugugi ei huwita. Kumbagile walitsusele umbusaldust awaldatud ei ole ja seda küsimust edasi arutada ei ole tarwidust, waid on tarwis selgusele jõuda, missugune walitsus kohustatud on maawalitsemise etteotsa asuma. Enne, kui sellele otsusele jõuda, olen ma sunnitud meelde tuletama, et wiimasel Asutawa Kogu koosolekul Wabariigi Walitsus oma wolitused maha pani, et Asutaw Kogu ühelhäälel soowi awaldas, et kriis mitte pikale ei weniks, et rühmad wõimalikult ruttu omawahel kokku lepiksid ja uue walitsuse kokkuseadega esineksid. Seda soowiawaldust, niipalju kui mina aru olen saanud, toetati paremalt tiwalt, ja kõige loomulikult oleks olnud, et walitsuse kriis tõepoolest ainult mõne päewa peaks kestma, et paari päewa pärast uue walitsuse kokkuseadega Asutawa Kogu ees esinetaks, mis ka vastu wõetaks. Nägin aga koguni wastupidist asja, et pärast walitsuse tagasiastumist korraga erakonnad, kes senni õige leplikud olid ja koos töötasid, leidsid, et nad üheskoos walitseda ei wõi. (Hüüe paremalt poolt: Teie näitasite teed!) Et

meie äraastumine siin iseäralikuks põhjuseks oleks wõinud olla, seda järeldada kuidagi ei saa, sest niikaua kui meie walitsuses olime, oli walitsuses ka tööerakond ja rahwaerakond, ja siis ei leidnud tööerakond midagi ette tuua, mis neid oleks takistanud rahwaerakonnaga koos töötamast, kuna peale selle suuremat osa walitsuses moodustas rahwa- ja tööerakond; meil oli wiimasel ajal ainult kaks ministrit walitsuses. (Hüüe keskelt: Kolm!) Sellest järgneb see, et mitte meie põhjuseks ei ole, ja et walitsuse pikaldasest kriisist meie mitte aru ei saa. Kuid ühest saame aru, et siin mitte riiklikku poliitikat ei aeta, et siin ei ole tahtud mitte kriisi lahendada, waid on tahtud kriisi suurendada, ja et kogu aeg selles sihis need erakonnad omawahel kokku puutudes kriisi süwendanud on ja wahekorrad nii terawaks on teinud. (Wahel hüüe paremalt poolt.) Olge lahke, härra Hünerson, Teie hüüdsite midagi wahele. (J. Hünerson, maal.: Sotsid alustasid kriisi. — Juhataja helistab.)

Igatahes oleme meie praegu sarnase olukorra juures, et walitsuse kriis ligi kuu aja kestes ikka weel lahendamata on ja mingisuguseid tagajärgi kätte saadud ei ole. Kuid meie ei oleks mitte imestanud, kui selle aja jooksul kolm wõi neli walitsust kokku seatud oleks, kes lahkunud oleksid wõi kellele umbusaldust awaldatud oleks, ja jälle uus walitsus oleks esinema pidanud, waid meid paneb imestama see, et kuu aja jooksul midagi kokku seada ei ole suudetud. See näitab, et erakonnad mitte ei taha leida riiklikku seisukohta, waid peetakse meeles rühma huwisid ja tihti isegi puht isiklikke huwisid. Et tõepoolest mingisuguseid sügawamaid põhjusi ei ole, et kriisi lahendada ei saa, seda wõime näha sellest, et tänane walitsus oli loodud kolmest erakonnast, ja kui see uus walitsuse kokkuseade esines Asutawa Kogu ees, siis ainult kaks rühma selle walitsuse wastuwõtmise poolt hääletasid, kuna kolmas erakond erapooletuks jäi, seda oma erapooletust õige iseäralikult seletas, nimelt, et tema ei ole weel kuulda saanud uue walitsuse deklaratsiooni, ja ei tea, missuguses kuues ta uut walitsust vastu wõtma peab. Aga ma küsiksin, millal on siis waremalt Eesti Wabariigi Walitsus esinenud deklaratsiooniga ja alles pärast seda wolitused saanud? Koguni vastuoksa. Eesti wabariigi ajutine walitsemise kord, mis

meil praegu maksew on, mis kõikide kodanikkude, ministrite ja ka Asutawa Kogu liikmete kohta maksew on, räägib hoopis midagi muud. § 19. p. 6. kõneldakse Asutawa Kogu ülesannetest: „Asutaw Kogu walib Wabariigi Walitsuse kõik liikmed ja nende kohustetäitjad ja Wabariigi Walitsuse esimehe ehk peaministri.“ Edasi öeldakse sellesamas paragrahwis ja punktis, et tema walib weel Riigikohtu liikmed ja riigikontrolööri jne. Walib otsekohe ja mitte ei määra usaldusawaldamise kaudu. Igatahes walib enne walitsuse, ja senni kui seda akti pole olnud, ei ole ka Eesti wabariigis walitsust, ja kui pole walitsust, siis ei saa ta ka loomulikult esineda deklaratsiooniga. Meie kodukord, see tähendab Asutawa Kogu kodukord, näeb ette, et selle kaatedri peal wõiwad sõna wõtta ainult Asutawa Kogu liikmed, Wabariigi Walitsuse liikmed ja ministriumide esitajad. Kui nüüd kellelegi oleks kawatsetud walitsuse kokkuseadmist kohuseks teha, siis ei oleks sel mehel wõimalust esineda deklaratsiooniga, ei mingisuguse kõnega, siis oleks tema koht pealtwaatajate hulgas, nii et mingisugusel juhtumisel praeguse põhiseaduse juures ei ole kohta pidanud see nõudmine, et enne, kui walitsus ametisse astub, peab esinema deklaratsiooniga. Praegusel juhtumisel oleks see küll tegelikult läbiwiidaw, sest et kawatsetaw, wõi walitaw peaminister oli juhtumisi walitsuse ja ka Asutawa Kogu liige, kuid see wõimalus ei tähenda midagi, sest see ei sünni ega ka õigusta meid käima sarnast teed, mis põhiseaduse wastu käib. Ka tulewane põhiseadus näeb ette, et walitsus rahwaesituse poolt ametisse seatakse, nii et ka tulewase põhiseaduse juures ei saa keegi nõuda ega tohigi nõuda, et walitsus peab enne esinema deklaratsiooniga, kui tema ametisse on seatud. See näitab ainult seda, kuidas otsitakse kõige wõimatumaid põhjendusi, et kuidagiwiisi õigustada oma seisukohta, mis mitte sisu poolest ei ole muud, kui pealiskaudne isiklik intriig wõi parteiline intriig. Ja ma kardan tõesti, et kui niisugust olukorda weel kaua jätkatakse, siis wõib tulla see silmapilk, kus meie enam ei julge öelda, kas Eesti wabariigis on walitsust wõi ei.

Niisugusele seisukohale ei tohi meie mitte jõuda. (W a h e l h ü e p a r e m a l t p o o l t : K a s n ü ü d a l l e s s a i t e a r u s e l l e s t s e i s u k o -

h a s t ?) Kui wäga Asutawa Kogu liikmed ja rühmad oma seisukohast kinni ka ei pea, kui palju nemad ka omawahel ei intrigeeri, on meie waatekoht igatahes niisugune, et enne, kui Asutaw Kogu puhkusele läheb, enne kui ta omale pikemat waheaega lubab, tänasel wõi tulewasel koosolekul walitsuse küsimus otsustada tuleb. Ühtlasi leiab meie rühm, et kellelgi moraalset õigust ei ole seda walitsust, mis täna waliti, walitsema sundida. Meil on lihtsalt tegemist ebaõnnestunud walimisega. Meil ei ole õieti walimisi olnud, küll oli aga walimise protseduur. Aga niipea kui walimised olnud, leiawad need, keda waliti, et nemad walimist wastu ei saa wõtta; see on lihtsalt ebaõnnestunud walimine. Meie leiame igatahes, et neid inimesi, kes kunagi ei ole walitsuse juures seisnud peale üksikute, kes endised olid ja kes nüüd ka on ümber paigutatud, et neid inimesi meie mitte ei wõi sundida riiki walitsema, sest see oleks niiwõrd iseäralik, et meie neid tagajärgi, mis tulla wõiksid, ära ei saa mõõta. Sellepärast leiame meie ainult wõimalikuks tunnistada seisukorra lahendamiseks praegusel silmapilgul olnud walimisi mittekordaläinuks, wõi jälle wõtta teatawaks see olukord, et walitaw walitsus mitte ei ole leidnud wõimalikuks oma poolt wastu wõtta walimisi. Siit järgneb iseenesest, et see walitsus, kes senni ametis olnud, oma tegewust niikaua jätkama peab, kunni Asutaw Kogu tõesti uue walitsuse loonud on, ja sellekohaselt teeb meie rühm Asutawale Kogule järgmise ettepaneku: Et uue Wabariigi Walitsuse walimine mitte korda ei läinud, palub Asutaw Kogu senni tegelikus ametis olewat walitsust edasi jääda uue walitsuse moodustamiseni. Nagu tähendasin, peab see sündima kõige lähemal ajal. Kuidas meie selleks kaasa aitame, selle kohta ei ole minul wolitusi teile midagi öelda, aga loomulik on igatahes, et meie rühm, kelle taga teatud hulk jõude seisab, et meie siis, kui walitsust ei ole, kus kodanlised rühmad ei ole suutnud riigiwalitsust luua, kus nad näidanud on oma lõpulikku jõuetust, kus nad täielikult... (W a h e l h ü e p a r e m a l t p o o l t : K a n o s s a , K a n o s s a !) peame lõpulikult selle teise wiisi... (A. Schulbach, tõer.: K a n o s s a , i l u s , i l u s !) Wabandage, härra Schulbach, meie poolt ei tule patukahetust nii kergelt, waid ma tahan konstateerida, mis sündinud on, nimelt seda

nähtust, et Eesti kodanlised erakonnad ei ole riiklikkudel huwidel seisnud, waid on ainult oma erakonna asju ajanud ja weel sarnasel halwal kombel, et nad ei suutnud Asutawas Kogus pidamata jätta sarnaseid kahewõitlusi omawahel, mis kõige inetumad ja kõige halwemad muljed kogu maal äratav. Igatahes maa ja rahwas oskab sarnast tegewust õigelt hinnata ja teie endi manööwritega midagi kätte saanud ei ole, austatud härrad.

J. Seljamaa (töer.): Lugupeetud rahwaesitajad! Ma ei tahtnud täna mitte sõna wõtta, kuid austatud eelkõneleja sundis mind siiski paar ääremärkust tegema. Mul tuleb meelde piibliloost üks wäikene lookene, nimelt, kui koolis käisin kuulsin tõlnerist ja wariseerist, kui wariseer pörutas omale rusikaga wastu rindu ja ütles: „Ma tänan sind, armas Jumal, et ma mitte niisugune ei ole, kui see tõlner“, ja kui ma härra Ast'i kõnet kuulsin, siis tuli mulle meelde minu wana usuõpetaja, kes meile seda usuõpetuses wäga selgesti ette maalis ja kõneles, ja ma pean terwitama härra Ast'i, et härra Ast riiklikule seisukohale on asunud ja igatahes on õigeks tunnistanud, (K. Ast, sd.: Sellele seisukohale teie kunagi ei jõua.) et see riiklik samm ja riiklik akt, mida Asutaw Kogu, mida sotsiaaldemokraatide erakond wiimasel päewal, kui Asutaw Kogu pidi puhkusele minema, moodustas, et see riiklik akt on redigeerimise alla wõetud, ja siiski on walmisolekut awaldanud, et enesele mitte waesusetunnistust wälja anda. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Kirjutage homme „Waba Maas“.) Kui tarwis on, kirjutate ka seal, sest mina ei ole kunagi kartnud seda kirjutada ja kõneleda, mis õige on. Täna ühte kõneleda ja homme teist, see ei käi mitte minu põhimõtte alla. Waadake, härra Johanson, kui ma lõpetan, siis on kõnetool waba, ja kui ma mitte õieti ei ole kõnele- nud, siis olge head ja waielge mulle wastu. Siin kõneles härra Ast riiklikust seisukohast, kuid mina juhin selle peale tähelepanu, et wiimasel Asutawa Kogu koosoleku päewal, kui ta laiali pidi minema, waadati riiklikust seisukohast hoopis teisiti. Waatame järele, kuidas oleks wõinud teised erakonnad peale sotsiaaldemokraatide seda walitsust moodustada, kus Asutawa Kogu enamust oleks wõinud saada. Härra Ast tähendas õieti, et sotsiaaldemokraatide erakond kõigest $\frac{1}{3}$

Asutawa Kogu liikmetest on, see tähendab 41 liiget, ja sellepärast ei ole temal mitte enamust, ja kuigi tema ka walitsuse kokku seaks, ei saaks see mitte Asutawa Kogu enamuse toetusel walitseda, ega Asutawa Kogu poolt wastu wõetud seadusi täita. Ma pean mõnda wäidet kordama, mis meie wanematekogu koosolekul arutati. See ei ole kellegile teadmata, et suurem osa seadusi, mis Asutawas Kogus on wastu wõetud, on peaasjalikult tööerakonna ja osalt ka rahwaerakonna toetusel wälja töötatud, ja loomulik on, et need erakonnad, kes on tulnud Eesti riiki üles ehitama ja Asutawas Kogus maaseadust otsustama ja põhiseaduse wastu wõtsid, et ka need erakonnad peawad neid seadusi täitma. Kui nüüd aga tähendatud erakond, kelle toetusel neid põhipanewaid seadusi wastu wõeti, ja kes kõige aja neid seadusi ise täitnud on, nüüd wiimasel silmapilgul ütleb, olge lahked, mu härrad, meie enam walitseda ei taha, waadake kuidas teie nende seadustega, mida meie ise oleme aidanud walmis teha, walmis saate, siis igatahes suurest riikiikust tarkusest niisugune samm tunnistust ei anna, ja siin pörkasid Asutawa Kogu teised rühmad, kellel tuli tegemist teha walitsuse moodustamisega, suurte raskustega kokku, loomulikult tuli Asutawa Kogu enamusel nende rühmade poole pöörata, kes kogu aeg Asutawas Kogus seadusandluse alal praeguse walitsusega opositsioonis olnud. Maaliit oli opositsioonis, kristlik erakond oli opositsioonis, iseseiswad sotsialistid olid opositsioonis, kuna aga tööerakond ja rahwaerakond walitsusse jäid, ja need sünnitawad Asutawa Kogu 120 liikme hulgast kõigest 50 liiget ja sellega ka alla poole. Rahwa- ja tööerakond kahekesi ei oleks suutnud mitte mingisugusel tingimisel walitsust luua, mis oleks Asutawas Kogus wastuwõtmist leidnud, ning senni wastuwõetud seadusi sel kujul suutnud täita, nagu see Asutawa Kogu enamuse soowil ja tahtel wastu on wõetud. Kui meie ka kristliku rahwaerakonna siia hulka oleksime wõtnud, siis ei ole kellelgi kahtlust, et ka see opositsioonis oli. Tuletage meelde maaseadust, kirikumaa ja awalikkude algkoolide seaduse lugu. Kui siin mulle öeldakse, et rahwaerakond oleks enamuse saanud, siis niipalju ma matemaatikat tean, et 35 ja 5 kokku 60 ei ole, ja minu arwamise järele see Asutawa Kogu 120 liikme hulgast enamuse

mitte ei oleks olnud. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Asutawas Kogus on 119 liiget.— K. Einbund, rhw.: See oleks küllalt olnud.) Sellest seisukohast välja minnes pean ma tunnistama, et akl. Ast'i imestuse-awaldamine, et sennijani Asutawa Kogu rühmad ei ole suutnud uut walitsust kokku seada, on täiskaswanud lapse imestuse-awaldamine, pärast seda, kui nende oma sammude ja tegude läbi seisukord kriitiliseks on läinud. Edasi ei ole mul just tahtmist akl. Ast'i kõnet jälgida ja ühele wõi teisele erakonnale etteheiteid teha, mille koht „Sotsiaaldemokraadi“ weergudel wõi mõnel miitingul oleks, selleks austan ma Asutawa Kogu kõnetooli, kuid ma tahan siiski wäikese märkuse akl. Ast'i kõne kohta öelda. Ma juhin härra Martna tähelpanu, kes praegu midagi wahele hüüdis, härrade Kruus'i, Kärner'i ja Piiskar'i tähelpanu selle peale, — olge head, küsige nende käest, mis arwawad nemad sotsialismist. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Aga mis nad tööerakonnast arwawad?) Ja siis on mul selle kohta selge wastus ja ma ei pruugi ses suhtes mitte pikalt Asutawa Kogu kõnetoolilt kõneleda ega arutada. Sellest seletusest selgub, et praegusel silmapilgul ei olnud meil mitte wõimalik mingit toetust Asutawa Kogu enamuse poolt saada selleks, et uut walitsust luua. Mis puutub aga akl. Ast'i ettepanekusse, siis ei saa ma mitte selle poolt hääletada, ja akl. Strandman on juba tähendanud, et see oleks põhiseaduse ja kodukorra rikkumine. Oletame, et järgmine kord meie Asutawa Kogu koosolekul saab kokkuseatud walitsus 28 häält, ja ta wõib öelda, et ka see 28 wõi 27 häält weel küllalt mõõduandwad ei ole, meil on aga juhtnõõrideks seadused, mis sellesama Asutawa Kogu poolt wastu wõetud ja maksma pandud, et Asutaw Kogu wõib ka despootiliselt seisukohalt talitada, kuna meie aga nii talitame, et täna hääletame nõnda ja kahe wõi kolme tunni järele teisiti. Kuid ma ütlen, et see asutus wahe õigusliku ja despootilise riigikorra wahel on, ja et tema, kui kõrgem riigiwõim ka austama ja lugu pidama nendest seadustest peab, mida ta ise on välja andnud, ja mitte neist mööda minema, ning sellepärast ei saa ma mitte akl. Ast'i ettepaneku wõi üleminekumormeli poolt olla, ja tööerakond ei loe seda mitte seaduslikuks.

A. Kapp (krst.): Meie peame kahetust awaldama selle kohta, et tänane koosolek nii suuri waidlusi on esile toonud. Meie erakond, nii wäike kui ta on, on oma ülesastumisega tahtnud näidata, et tema riiklikke huwisid igatahes erakonna huwidest kõrgemaks peab, sest meie oleme sellega, et meie ühe oma esitaja walitsusesse saatsime, rohkem oma erakonna huwide wastu töötanud, kui sellest kasu saanud, sest need algnõuded, mida meie oma walijatelt saanud, ei rahulda kaugeltki mitte seda, mis meie erakond üldse soowib ja mida ta tulewikus walimiste läbi wõib kätte saada. Wõib ainult soowi awaldada, et meie enamus-erakonnad, kes nüüd siitsaadik ei ole suutnud walitsust luua ja meie wäikese katsele takistusi on teinud, walitsuse kokkuseadmisega õmeti walmis saaksid. Meie püüame kaasa aidata igal juhtumisel ja rõhutame weel kord, et meil on riiklikud huwid tähtsamad kui erakondlikud. Oma walijate ringkondadest on meile küll öeldud, et parem oleks loobuda kaastegewusest, kuid meie oleme katsunud ja arwanud, et wõib olla meie wäikese erakonna häältega ehk wõimalik on tarwilikku Asutawa Kogu häälteenamust kokku saada.

J. Järwe (rhw.): Rhs. Ast on kriisi pikalewenitamises ainult kodanlisi erakondi süüdistanud. Ma arwan, osa sellest süüdistusest on sihitud ka rahwaerakonna peale. Pean oma kohuseks kinnitada, et rahwaerakond kogu selle kriisi ajal oma kohust on täitnud, nii nagu ta seda õigeks ja heaks Eesti riikluse huwides on pidanud. Meie oleme nõudnud koalitsiooni walitsust ja oleme arwanud, et ainult kindel koalitsiooni walitsus suudab riiki raskustest üle juhtida, kuid see ei ole tööerakonna wastuseismisel mitte korda läinud. (Wahelhüüe tööerakonnast: Meie ei eita koalitsiooni.) Teie, tööerakondlased, ei ole mitte koalitsiooni eitanud üksi tulewiku, waid ka olewiku kohta. (Naer.) Ka Tõnisson'i kabinetist olete seletanud, et teie ei wastuta oma sealolewate esitajate tegude eest, ega ole nendega kontaktis. Et aga riik ilma walitsuseta püsida ei wõi, siis tuli meil lõpuks koalitsiooni kabineti mõttest lahkuda ja wastu wõetawaks tunnistada töökabineti mõte, kui muud teed enam üle ei jäänud. Nüüd on suurte raskustega meie esitajal härra

Birk'il korda läinud kabinetti kokku seada, ja ma isiklikult arwan, et see on tööerakonna kawatsetawatest kabinetidest parem. Siin on niisuguseid mehi, nagu kindral Tõnisson ja mõni teine, kes on soowi awaldanud uues kabinetis töötada, ja kelle senniseid teeneid meie hindama peame. Nüüd on nad siia ilmunud, et wolitust saada walitsusest osawõtmi-seks, kuid nüüd nägema peawad, kuidas Asutaw Kogu nii wäiklaste asjade juurde seisma on jäänud, ja mitte silmapilgu tõsidust ei taba. Olgu weel tähendatud, et praegusest kabinetist osa wõtta on nõusolekut awaldanud ka tööerakonna liige härra Pool, tähtsa ministeeriumi eesotsas, ja meil ei olnud mingit kahtlust, et härra Pool, kui ta oma nõusoleku andis, et temal teada ei olnud kokkuleppe aluspind, mis tööerakonna, rahwaerakonna ja kristlik-rahwaerakonna poolt wastu oli wõetud. Meie oleme oma kohust täita püüdnud. Nüüd ei ole aga selle peale waatamata kriisist üle saadud. Arwame, et kriisi pikalewenitamine niisuguse seisukoha wõtmisega, nagu seda tööerakond ette on toonud, paratamatuks saab. See on praegu ülekohus ja mitte lubataw. Wähemalt rahwaerakond ei wõi seda lubatawaks pidada.

K. Ast (sd.): Akl. Seljamaa seletas pisut matemaatikat ja luges üles, kui palju peab rühmadel esitajaid Asutawas Kogus olema selleks, et walitsus oleks wõinud koos seista kolmest rühmast, nimelt tööerakonnast, rahwaerakonnast ja kristlik-rahwaerakonnast. See statistika oli väga täpipealne, kuid täitsa kõlbmatu, millega midagi ei ole peale hakata. Küsimus ei seisa selles, kas ühel walitsusel rahwaesituses on enamust wõi mitte, waid küsimus on selles, kas üks walitsus wõib käesolewate parlamentlike tingimiste juures riigi eesotsas seista ja ka püsida. Meil ei ole tundmata oma lähemast naabrist Soomest, kus walitsuse taga mitte ei seisa rahwaesituse enamus, kuid mis siiski õige pika aja püsib. Ta ei wõi maapäewal uhkustada mingi enamusega. Meie teame, et on olnud palju juhtumisi Prantsuse parlamendi ja walitsemise ajaloos, kus on olnud walitsuse moodustamine mitte erakonna, waid presidendi ülesandeks. Ka seal ei ole walitsusel alati mitte parlamendi enamus seljataga. Meie teame, et hiljuti Rootsimaal puhtsotsialistlik walitsus asutati, kelle taga ei olnud mitte rahwaesituse enamus, waid oli nimelt $\frac{1}{4}$

wõi pisut üle kolmandiku rahwaesitusest. Kuid walitsuse küsimus ei olene mitte mingisugusest kuiwast igale koolipoisile loetawast ja rehkendatawast statistikast, waid nagu ma alguses tähendasin, walitsuse püsiwuse küsimus oleneb nendest wahekordadest, mis walitsewad maal üldse, ja siis teises järjekorras nende jõudude wahekorras, mis walitsewad rahwaesituses. Meie nägime isegi tänase hääletamise juures, kus walitsus waliti, kes Asutawas Kogus oli saanud waewalt $\frac{1}{4}$ hääli. Meil ei ole mingisugust kindlustust, et kui seesamane walitsus oleks esinenud oma deklaratsiooniga, nii kui tööerakond seda näib tahtwat, et sellele walitsusele pärast deklaratsiooni ettekandmist oleks umbusaldust awaldatud. Sellest seisukohast wälja minnes on arusaadaw, miks walitsus just tagasi astus. Kui meie aga siiski ettepaneku teeme, mitte walitsust wolitada asju üle wõtma, waid endist walitsust palume kohuste täitmist jätkata, siis ainult sellepärast, et endised ministrid oma kohtadel seistes oma tööd juba tunnawad ja oma tööga ühte on kaswanud, kuna uutel walitsuse liikmetel tuleks alles ametkondi üle wõtma hakata ja töösse süweneda, sealjuures teades, et nende walitsusel ei olegi 3-päewase liblika iga, waid see on midagi sarnast tuulepeal püsiwat, mille peale üldse toetada ei saa. Ainult sellest seisukohast wälja minnes arwame meie, et õigem ja otstarbekohasem on paluda endist walitsust edasi walitseda, et seda kohustust mitte wägise uuestiwalitud walitsusele kaela sundida. Asutaw Kogu wõiks wabastada selle walitsuse ametist, kes mitte ei ole walikut wastu wõtnud. Mina jään sellele seisukohale, et meil siin ebaõnnestanud walimisega tegemist on. Kuid mitte selleks ei tulnud ma siia, et seda aksioomilist seletust anda, waid ma tahtsin weel mõnede siit esitatud awalduste peale seletust anda. Härra rhs. Järwe seletas õige kindlal kujul, et mitte rahwaerakond ei ole kõigis süüdi, waid et süü langeb tööerakonna peale. Ma arwan, kui tööerakondlane siinsamas üles astub, siis tema ütleb sedasama rahwaerakonna kohta. Kõigest sellest wõime meie järeldada üht, et nagu weski ei jahwata ühe kiwipoolega, nii ei ole ka mitte see kriis lausa ühe erakonna poolt üles kutsutud. Mõlemad on süüdi, mõlemad weskikiwid on jahwatanud ühesuguse osawuse ja wäledusega. (J. Järwe, rhw.: Meil

on kolm weskikiwi.) Kuidas asi teie kolmanda kiwiga on, seda ma lähemalt ei tunne. Weski puudusel ei ole ka wenni jahwatatud. Kuid lugu on siiski selles: on aetud intriigi ja on wälja kutsutud walitsuse kriis. Tahan meelde tuletada, kuidas pärast walitsuse tagasiastumist kahel wõi kolmel päewal tööerakonna poolt seletati, ja pealegi täpisealt püüti selgeks teha, et eelmine walitsus, mille eesotsas seisis Tõnisson, endas muud midagi ei ole esitanud, kui töowõimetuse sümbooli. Ei olnud kuigi kaua tarwis oodata, kui ajalehtedes ilmus mingisugune walitsuse kokkusead, mis pidi olema tööerakonna poolt kokku seatud, sest sellesama walitsuse kokkuseade awaldas tööerakonna häälekandja „Waba Maa“. Warsti rahwaerakonna häälekandjas „Postimehes“, nagu juba ette arwata wõis, näidati, et see kabinett, kui ta ka weel töötanud ei ole, kui ta mitte töowõimetuse sümbool ei ole, igatahes wõimeuse sümbool üldse on. See wastastikune süüdistamine sai igapäewaseks asjaks, et selle üle rõõmu tundsid need, kes kerge südamega meie riikluse üle wilistasid.

Wiimase etenduse andsid need erakonnad täna. Ma ei kujuta mitte ette, et ühelgi kultuurmaal, kus teatud walitsemise traditsioonid kujunenud on, — meil kahjuks on walitsemise traditsioonid nõrgakesed, ja see asjaolu meid muidugi wabandab, — ühelgi kultuurmaal, kus walitsemise traditsioonid on, niisugust etenüst küll antud ei ole. Mina kujutan endale ette, et umbusaldust wõidakse awaldada juba esimesel esinemisel, ja seda on ka tehtud, kuid seal on walitsemise kord hoopis teine. Walitsus esineb deklaratsiooniga rahwaesituse es, ja olukord wõib sarnane olla, et walitsuse deklaratsiooni kuulates walitsusele otsekohe umbusaldust awaldatakse. Meil oli asi teine. Meil on hoopis teine walitsemise kord. Hoopis teistmoodi luuakse meil walitsus, ja meie walitsemise korra juures käib paratamata walitsemise loomise es erakondade omawaheline läbirääkimine, ilma milleta ka see walitsus, mida meie täna walisime, kokku seatud ei ole. See asjaolu, et kolmest erakonnast seal esitajaid leidis, see näitas, et läbirääkimised pidid olema. Wõib olla ei olnud neil läbirääkijatel, kui nad läbirääkimisi pidasid, mitte selge, et miskisuguse uue intriigiga wõidakse ette tulla, et uuesti oma erakondade hellu kohti esile tuua,

ettepoole nihutada. Täna õhtul, kui walitsuse walimine käsil oli, olid nad leidnud, kuidas wõiks uuesti paitada ja kõdistada neid kohti, mis näiwad erakondadel õige hellad olewat. Nii oleme meie jõudnud poliitilise korrupsioonini. Kui siin on öeldud, et sotsiaaldemokraadid olewat Kanossasse tulnud, siis arwan mina, et minu tänane ülesastumine ei ole mitte Kanossas käimine, waid mina olen süüdistawalt üles astunud ja nimelt kui kodanliste erakondade süüdistaja. Kodanlised erakonnad pole mitte mõelnud meie riikluse peale, waid neil on olnud meie riiklus ainult ilusateks sõnadeks; tegelikult on nad kõige kardetawamat erakonna- ja isikupoliitikat walmistanud. Eraldi ei sõandanud härra Seljamaa, kelle erakonna kohta kahtlus on tekkinud, kas ta sotsialistlik wõi kodanline on, mitte otsekohe öelda, mis on tema erakond: sotsialistlik wõi kodanline. Tema otsis mingisuguseid kõrwalisi teid ja juhtis mind järele pärima, mis arwatakse minust kõige pahemalpool seiswates erakondades. Ma tean, mis minust seal arwatakse, kuid härra Seljamaa ja mina teame ka, mis teist ja teie erakonnast arwab meie partei keskkomitee. Pean siin otsekohe ja awalikult seletama, et meie ei saa mingisugust tegelikku wahet teha iseäranis sotsiaalküsimuste juures tööerakonna ja rahwaerakonna wahel. Seda loen ma igasuguste eksiarwamiste kõrwaldamiseks tarwilikuks seletada. Tööerakonnaga oleme meie seotud olnud, nagu wanasti sunnitöölised, ühe käre külge. Sel erakonnal ei ole muud radikaalset kui maaseadus. See erakond on seisnud suurmaapidamise riigistamise poolt, missugune seisukoht ka meie programmiga kokku käis, mis suurel wiisil meie poliitilist eksistentsi õigustas. Wäljaspool maaküsimust ei ole meie leidnud ühtegi sarnast asja, mis oleks pidanud meid tööerakonnaga siduma. Meie tahtsime maaküsimust nii lahendada, et mõisnikkudelt kõik maa ära wõetaks. Kuigi tööerakond ka maaküsimuses, iseäranis tasu asjus, meist lahku läks, siiski olime meie sunnitud selle olukorraga leppima, et kaks rühma, meie rühm ja tööerakond, walitsuse moodustasid. Rahwaerakond seisis maaküsimuses tagurliisel seisukohal ja loobus walitsuse moodustamisest. Pärastpoole, kui maaseadus oli wälja antud, millega kõik aadelimõisad riigiomanduseks olid tunnistatud, katkes õieti see

kett, mis meid tööerakonnaga ühe käru külge sidus. Meil ei olnud midagi selle vastu, et rahwaerakond walitsusse astus, samuti ei olnud meil ka midagi selle vastu, et rahwaerakonnast premjäär sai, kuigi meie kadunud riigimees Poska't premjäärina näha oleksime tahtnud. Meie olime sunnitud leppima sellega, et härra Tõnisson walitsuse etteotsa astus. Meil ei olnud temaga mitte kergem ühes töötada, kui härra Strandman'iga. Kõigi koalitsioonide ajal on olnud terve rida küsimusi, kus meie kumbagil pool arusaamist ei ole leidnud, ja kus tööerakonna seisukoht hoopis suuremal määral vastu käis meie seisukohale, kui rahwaerakonna seisukoht. Meie tahame puht-objektiivselt seisukorda alla kriipsutada. Tööerakond pidagu ennast milleks tahes, kuid meie ei ole peale maaküsimuse selle erakonna juures midagi leidnud, mis meid temale oleks lähendanud. Ühtlasi olgu meelde tuletatud, et ma uue walitsuse kokkuseade kohta õieti weel midagi konkreetset oma rühma wolitusel siit öelnud ei ole. Siiski olgu tähendatud, et meie rühm teatud aktiivsust tahab awaldada walitsuse rutulisemaks kokkuseadmiseks, kuid milles meie rühma otsekohesed sammud seisawad, sellest ei ole mina wolitatud täna teatama. Olgu weel kord alla kriipsutatud, et meie tegelikku wahet tööerakonna ja rahwaerakonna wahel ei tee. Meie mõõdame oma sammu kodanliste erakondade vastu üsna rahulikult ja külmalt. Selle tõenduseks olgu weel nimetatud, et meie arwates üks kõige teguwõimetumatest walitsustest see oli, mis oli moodustatud sotsiaaldemokraatidest ja tööerakonnast. Seda peame meie tõendama, sest see on igatahes meie kindel tunne. Meie loeksime endale väga raskeks mureks, kui meie uuesti peaksime sarnase koalitsiooni looma ja sarnase koalitsiooniga kaasa töötama.

N. Kann (krst.): Kes kõiki neid kõnewalinguid on kuulunud, millega fraksioonide esitajad siin on esinenud, sel peaks samasugune mulje kõigist sellest kupatusest olema, nagu minulgi, kui ma neli nädalat kahe erakonnaga läbirääkimisi pidasin. Asi läks niikaugele, et ma kõik nurka wiskas ja Sillamäele sõitsin, et seal karastawas wees ennast puhtaks pesta. (K. Ast, sd.: Kas Teie armulana ka käisite?) Wõib olla, et

meie kord wiime Teid sinna. (Naer.) Asi on nüüd sellepoolest muutunud, et kahe kahewõitleja kõrwale weel kolmas on ilmunud, see peasüüdlane, kes siis walitsusest lahkus, kui ta ära tundis, et tal enam rahwa seljatuge ei ole, kui ta ära tundis, et see rahwas, kes teda nii suurel arwul siia kõrgesse kogusse oli walinud, temale selja on pööranud ja nüüd pahemale poole silmi teeb, teiste sõnadega — iseseiswate härrade poole, kes sotsiaaldemokraatidest pahemal pool istuwad, ja kellele praegune Asutaw Kogu nii wähe ruumi on jätnud, et nad nüüd sunnitud on akna peal istuma. (Naer. — Wahelhüüe: Kas teie ka tundsite, et seljatagune kaob?) Meil on seljatugi kaswanud, seda tõendab meie nõusolek walitsusest osa wõtta, sest meie tundsimet, et mõõdas on teie aeg ja nüüd ka meie wõime kaasa rääkida. Ma arwan, et ei maksa siin rohkem seda suurt inimeste kogu wawata kõnedemulinaga, mida meie siin küllalt kuulnud oleme, oleks aeg otsustamisele asuda. Kaks wõimalust on olemas: kas sellele walitsusele, kes siamaani ametis on olnud, kohuseks teha, et ta ametisse edasi jääks, wõi teeksime nii, nagu akl. Ast ette paneb, et meie uue walitsuse moodustame. Kasu on igatahes tänasest koosolekust niipalju, et nüüd on sotsiaaldemokraatide südamed pehmeks läinud, nad on nõus jälle walitsusest osa wõtma, wõi isegi walitsust moodustama. Ma wõin öelda akl. Ast'ile, et kui sotsiaaldemokraadid walitsuses olles on sunnitud usuõpetust sisse seadma, siis wõime neid selles küsimuses aidata; ja tulewad nad meie poole palwega, siis wõime nendega isegi ühes walitsuses koos töötada. (K. Wirma, sd.: Noh, see selletus oli küll väga tähtis.) Loodetawasti lepiwad need kolm erakonda, kes siamaale walitsuses on olnud ja nüüd tülli läinud, jälle kokku ja moodustawad nendest kolmest erakonnast uue walitsuse. Ma ütlen, et oleks ju ka wõimalus, kui jätakse praegune Tõnisson'i kabinett ametisse ja wolitatakse teda kunni Riigikogu kokkuastumiseni riigilaewa juhtima. See on üks nõudmine, mida rahwa seas igapäew kuulda wõib. Ühtlasi tuleksid aga kuulutada ka Riigikogu walimised wälja. Praegune koosois näitab, et meie Asutaw Kogu on wanaks läinud, tal on juba wanuse tundemärgid juures, sest ta ei saa enam

tööd teha. Erakonnad ei oska ka enam muud teha, kui üksteisega riielda ja keldada, kuid sedawiisi meie sammu edasi ei saa. Kui meie tahame, et riigiwanker edasi weereks, siis tuleb meil selles küsimuses vähemalt kokku leppida. Laske Asutaw Kogu laiali ja ärge soowige, et meie paar kuud weel palka kauemini saaksime, mida liikmetele siin makstakse. Oktoobrikuu lõpul, see tähendab kolme kuu pärast meie walimisseaduse järele wõiks uus Riigikogu kokku tulla, ja ma arwan, et siis need tülid ära jääksid, saadab ju rahwas uued esitajad Riigikogusse. Siis tulewad uued kokkuleppimised, kas parempoolsete ja keskerakondade wahel wõi Piiskari ja kompanii kokkuleppimised sotsiaaldemokraatide ja keskerakonnaga. Mina ühinen selle ettepanekuga, mida härra Ast tegi, et härra Tõnisson'i walitsusele jäetaks wolitused alles, ja ühtlasi teen oma fraktsiooni poolt ettepaneku, wälja kuulutada Riigikogu walimised. See rahustaks rahwast ja sellega näitaksime, et selle pika kriisi põhjuse oleme lõpetanud ja annaksime lootust, et asi tulewikus paremini hakkab minema.

O. Strandman (töer.): Pean ütleva, et igaüks, kes kõnetooli astub, kõnedemulina wastu räägib, aga ise räägib pika jutu maha. Mina pean ütleva, et mina ei leia, et see kõnedemulin mitte kasulik pole olnud, et siin sellega mitte selgusele pole tulnud. Siin on midagi dokumenteeritud, — alguses wõis ehk arwata, et wõib olla, et lugu nii on, ja mingit kasu sellest ei ole, — kuid nüüd on sõnad siin ja sõnad kohustawad, iseäranis, kui nad erakonna liiderite poolt on öeldud. Kõigepealt on enam-wähem selge ja täna iseäranis nähtawale tulnud, et sotsiaaldemokraadid, kui nad walitsusest lahkusid, wäga ilusa ja kena seisukorra on loonud, kui nad sarnase toonitawa seisukoha wõtsid: töö on tehtud, las teised söowad supi, meie oleme pealtwaatajad ja arwustajad. Pean ütleva, et riiklikus töös iseäranis arwustamine kümnekord kergem on, kui midagi ära teha. Tööerakonnale öeldakse, et maa-seaduse ajal oli meil teid waja, nüüd aga wõime suuremate sõprade — rahwaerakonna kaissu minna. (K. Ast, sd.: Ja teie maaliitlaste kaissu.) Noh, meie wõime ka maaliitlaste kaissu minna, ei ole midagi teha. (Naer.) Olgu kuidas

ta on, mina isiklikult arwan, et teataw wõitlus linna ja maa wahel on. (Wahelhüüe: Rekwisitsioonide wastu.) Wõib olla, ei ole midagi teha, aga pean ütleva, et see wahekorra selgitamine siin iseenesest wäga huwitaw on. Mis auwäärt eelkõneleja ütles, sellest wõib järeldada, et nad ise selle walimise supi juba ära on seedinud. Härra Kann seletas, et tema on kuskilt kaugel — Sillamäelt. — siia kutsutud, et ministeeriumi astuda, ja ma arwan, et wist oleks parem olnud, kui härra Kann weel Sillamäel oleks olnud, siis oleks walitsus ära walitud, ja ta ei oleks, mitte 18 häält poolt saanud, waid 41 ja 30 erapooletut, wõi nii umbes 35, ja asi oleks korraldatud, ja kui teie, mu härrad, seda teed käia tahate, ma annan oma õnnistuse selleks teile küll kaasa. (K. Ast, sd.: Andke Pätsile kätt ka. — Naer.)

J. Järwe (rhw.): Panen ette järgmise ülemineku-wormeli: „Silmas pidades, et Wabariigi Walitsus oma uues, tänasel koosolekul walitud koosseisus tagasi on astunud, enne kui ta wabariigi walitsemise juurde tegelikult oleks astunud ja asjaajamise üle wõtnud, wolitab Asutaw Kogu Wabariigi Walitsust endises kokkuseades walitsemist jätkama kunni uue Wabariigi Walitsuse moodustamiseni.“

K. Ast (sd.): Ma wõtan oma ettepaneku tagasi.

Juhataja A. Rei: Et rhs. Ast oma ettepaneku tagasi on wõtnud, siis jääb ainult rhs. Järwe ettepanek. Kuid wormelikult ei saa ka see hääletamisele tulla, sest uus Wabariigi Walitsus on täiesti õieti kodukorra järele walitud, ja kui uus peaminister teada andis, et tema wõimaliku ei leia olewat walitsemist wastu wõtta, siis tuleb seda kui walitsuse tagasiastumist waadata, mis harilikult kirjallikult sisse antakse. Ei wõi Asutawa Kogu otsust tühjaks tunnistada ja nagu olematuks teha, nii et mina ei leia mitte wõimaliku olewat rhs. Järwe ülemineku-wormelit hääletamisele panna. Jääb järele rhs. Kann'i ettepanek: Riigikogu walimised wälja kuulutada. Kuid mina näen siin ainult soowiawaldust, ja peale selle ei ole selle küsimuse arutamine sugugi mitte päewakorras, nii et ka seda ettepanekut ei wõi hääletamisele panna. Et rohkem sõnasoowijaid ei ole, siis loen ma esimese

päewakorra-punkti lõppenuks ja järgneks päewakorra teine punkt.

Kuulien ettepanekut koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on otsustatud koosolek lõpetada. Kas tehakse ettepanekuid järgmise koosoleku aja kohta?

Kuulien ettepanekut — homme kell 5. Et teistsuguseid ettepanekuid ei tehta, panna selle hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek vastu võetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 9.20 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Asutawa Kogu esimees **A. Rei.**

Sekretäär **H. Martna.**